

הירקון 3 בני ברק, מגדלי LYFE בניין B טל. 03-5635050 פקס. 03-5617166

יפעת מידע תקשורת

15.93x22.08	1	עמוד 142	ש 97	20/02/2026	96995841-1
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

מי כמוך ואין כמוך בקהילות ספרד :

נקודת מבט היסטורית - יהודית || לירון יצחקי

לתגובות והערות: Lironyztzhaki@gmail.com

מי כמוך ואין כמוך בקהילות ספרד

בתמונה: מנילת אסתר על קניז מצוירת ומאירת, נאזולו, צפון אטליה, תקל"ו (1776)

לסיפור המגילה ופתיחת שניהם אחת: **יְהִי בְיָמֵי אֲחַשְׁוֶרֶשׁ מֶלֶךְ הַקֶּם עַל כְּבוֹדֵשׁ. הַדְּבָרִים מְסוּפְרִים מִפִּי מִסְפֵּר סְמוּי וּבִלְשׁוֹן נִסְתָּרָת. מִפְעַם לִפְעַם הַמִּסְפֵּר נִגְלָה בְּמוֹבֵלַע מִתּוֹךְ הַמְּאוֹרְעוֹת לְמִשְׁלָ: וְה' הַיְחִי לָו.**

התפנית בעלילה: **וַתֵּדַד שְׁנֵי הַמְּלָכָה - לִפִּי הַכְּתוּב (אסתר ו, א) "בְּלֵילָה ... וַתֵּדַד שְׁנֵי הַמְּלָכָה".** המשורר מתבסס על דברי ר' תנחום המובאת בבבלי (מגילה טו ע"ב), הדרוש פסוק זה על הקדוש ברוך הוא ואומר "נדדה שנת מלכו של עולם". וכאן עשוי להתפרש הן כאמור על המלך אחשוורוש הן על רבונו של עולם. מה לעשות **בְּאֵישׁ אֲשֶׁר הַמְּלָכָה חָפְצָה בְּיָקָרָו - כִּלְשׁוֹן הַפְּסוּק (אסתר ו, ו) "וַיִּבְאֹד הַקֶּם וַיֵּאמֶר לֹו הַמְּלָכָה ... בְּאֵישׁ אֲשֶׁר הַמְּלָכָה חָפְצָה בְּיָקָרָו".**

הפיוט נחתם במילים: **דְּגָלִים, שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל, וְלִפְנֵיהֶם אֵל נִעְרָךְ בְּקִדְשָׁה הָאֵל הַמְטִיל יִרְאָה. זְהוּ שִׁיבוּן שֶׁל הַפְּסוּק מִתְהַלֵּם (פט, ח): "אֵל נִעְרָךְ בְּסוֹד קִדְשֵׁים רַבָּה וְנוֹרָא עַל כָּל סְבִיבָיו".** אֵז שׁוֹרְרוֹ שְׁיָרָה בְּרַכְתָּ גְּאוּלָּה "שְׁיָרָה חֲדָשָׁה שְׁפָחוּ גְּאוּלָּים לְשִׁמְךָ. שְׁפָתֵי הַיָּם". **מִי כְּמִכָּה בְּאֵלֶם ה' - פְּסוּק הַתְּפִלָּה זֶה נֵאמַר בְּשִׁירַת הַיָּם (שְׁמוֹת טו, יא): "מִי כְּמִכָּה בְּאֵלֶם ה' מִי כְּמִכָּה ... וְאִף הוּא מְצוּטָט בְּבִרְכַת גְּאוּלָּה. פִּיּוּטוֹ שֶׁל רִי"ל נִעְשָׂה אוֹת וּמוֹפֵת לְמְאוֹרְעוֹת הִיסְטוֹרִיִּים וְנִיסִים שֶׁל הַצִּלָּה וּפְדִיּוֹן לְקֵהִילוֹת יִשְׂרָאֵל. בְּעַקְבוֹתָיו נִכְתְּבוּ בְּקֵהִילוֹת שׁוֹנוֹת בְּצַפּוֹן-אֲפִרְיקָה פִּיּוּטֵי מִי כְּמִכָּה הַמְּגוּלָּלִים אֶת נִיסֵי הַפּוֹרִים עַל דְּרַךְ הַצִּלָּה קֵהִילוֹת מְקוּמוֹת.**

מקורות: חזן, אפרים, השירה העברית בצפון אפריקה, ירושלים, מאגנס, תשנ"ה. חזן, אפרים, תורת השיר בפיוט הספרדי לאור שירת ר' יהודה הלוי, ירושלים, מאגנס, תשמ"ו.

סליחות, פיוטים לשבת ולמועדים נוספים וכן שירי אהבה, חתונה ויון. הכיסופים לציון היו מוטיב בולט ביצירתו והתבטאו גם בכמה משיריו המוכרים ביותר למשל ציון הלא תשאלו וליכי במזרח.

הפיוט אדון חסדך בל יחדל נוצר בסוגת (ז'נר) הפיוטים מי כמוך, פיוטים שהשתלבו בברכת הגאולה בתפילה. בניגוד לפיוטי מי כמוך הרגילים שפרסו יריעה אפית (תיאורית) שראשיתה בבריאת העולם, והיא מגיעה עד יציאת מצרים, קריעת ים סוף ושירת הים, בחרי ריה"ל לספר כאן את סיפור המגילה. במקורו הקדים הפיוט את הפסוק מי כמוך שבברכת הגאולה בשבת זכור, ואולם במנהגי התפילה המאוחרים הוצא הפיוט מהקשרו זה. היו שהעבירוהו סמוך להופעה אחרת של המילים מי כמוך בתפילה: כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך - במסגרת נשמת כל חי, וכך נוהגים גם היום לאומרו לפי מנהג יוצאי אלג'ריה, קוצ'ין, מרוקו והמנהג השאמי התימני. בשל התנגדות לשילוב פיוטים בתוך התפילה (אחרי ברוך שאמר), הועבר הפיוט בקהילות אחרות אל מחוץ למסגרת התפילה. לכן בקהילות אחדות הוא נאמר לפני ברוך שאמר, ובאחרות - לפני קריאת התורה או לאחריה (למשל אצל יוצאי תוניס ובוכרה) או לאחר ההפטרה (לפי מנהג בלאדי של תימן ולפי מנהגם של יוצאי בבל). יש האומרים אותו גם בתפילת מנחה של שבת זכור. במקצת קהילות נקראת שבת זו שבת מי כמוך על שמו של פיוט ארוך זה. יהודי תוניסיה שרים את הבית הראשון לאחר חזרת הש"ן בפורים. וכן נפתח הפיוט: **מִי כְּמִכָּה בְּאֵלֶם ה' דוֹמָה לָךְ וְאֵין דוֹמָה לָךְ / אֲדוֹן חֲסִדָּךְ בְּלַחֲדָל / אֲמַתְךָ מְבַצֵּר עַל וּמְגַדֵּל / כִּי הֵייתָ מְעוֹז לְךָ / וּמְעוֹז לְאֲבִיּוֹן בְּצַר לֹו. רִי"ל פּוֹתַח דְּבָרֵי שְׁבַח לֹאל וְלֵאחַר מִכָּן עוֹבֵר**

ההכנות לפורים וסיפור נס החג ראשיתם בשבת זכור, השבת הקודמת לחג הפורים. מתוך חיבוב החג נהגו פייטני צפון-אפריקה לכתוב עבורו פיוטים רבים. הללו נוספו לפיוטים רבים ממורשת שירת ספרד ושירת ארץ-ישראל והמזרח במאה השש-עשרה. פיוטי הפורים מגוללים בדרך הטבע את הנס ומגישים לקורא אף את ענייני החג והלכותיו. חלק מהפיוטים יועדו לקריאת המגילה, כלומר הושרו בבית הכנסת לקראת קריאת המגילה. דוגמה לכך ניבטת ממנהג יהודי ג'רבה הקוראים את הפיוט שחיבר רבי אברהם אבן עזרא קוראי המגילה / הם ירנו לאל.

בשבת זכור נהגו קהילות ישראל הספרדיות לשיר הפיוט אֲדוֹן חֲסִדָּךְ בְּלַחֲדָל (המוכר בעיקר בשמו מי כְּמִכָּה וְאֵין כְּמִכָּה) שחיבר רבי יהודה הלוי (ריה"ל). רוב הפיוט מגולל את סיפור מגילת אסתר ומשבח את ה' על נפלאותיו. הפיוט מכיל ארבעה פרקים: שלושת הפרקים הראשונים מגוללים בעיקר את סיפור המגילה, ובד בבד שימוש במאות שברי פסוקים וברעיונות מדרשיים ותלמודיים. הפרק האחרון נפתח במצוות חג הפורים, ונמשך בתיאור קריעת ים סוף ושירת הים. מחרוזות הפרק הראשון והשלישי יוצרים אֲקוֹרֶסְטִיכּוֹן (סידור מכוון של האותיות שבראשי השורות ביצירה שירית כדי שיווצר מהן רצף אותיות האלף-בית או שם המחבר וכדומה). אקרוסטיכון הפרק השני הוא "אני יהודה הלוי הקטן רבי שמואל הלוי" ואילו מחרוזות הפרק החותם יוצרות את האקרוסטיכון "אני יהודה". כל טור אחרון במחרוזת מסתיים בשיבוץ פסוק מן התנ"ך, ומלתו האחרונה לו.

ריה"ל נולד בטוֹדֵלָה שבספרד (1075-1141 לערך) ומוכר כפילוסוף וכרופא ובעיקר ידוע כגדול המשוררים העבריים בימי הביניים ואחת הדמויות הבולטות בתור הזהב של יהודי ספרד. השפעתו ניכרת עד היום. יצירתו הפיוטית כוללת כאלף שירים ויצירתו העיונית המרכזית היא ספר החזון. שיריו של ריה"ל זכו להוקרה ופרסום נרחב ורבים מהם שולבו בתפילות. הם עוסקים בקודש ובחול ויש בהם קינות,